

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

БІЛОУСОВ ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

УДК:316.334.3:327.3

**ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
ФОРМУВАННЯ НОВОГО ТИПУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ В
СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

23.00.02 - політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора політичних наук

Одеса - 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Науковий консультант:

доктор політичних наук, професор

МУЗИЧЕНКО Ганна В'ячеславівна

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», професор кафедри політичних наук і права

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, доцент

АРАБАДЖИЄВ Дмитро Юрійович

Запорізький національний технічний університет, професор кафедри соціальної роботи

доктор політичних наук, професор

ІЖА Микола Михайлович

Одеський регіональний інститут державного управління Національної Академії державного управління при Президентові України, директор інституту

доктор політичних наук, доцент

СМОЛА Лідія Євстахіївна

Національний технічний університет «Київський політехнічний університет» професор кафедри видавничої справи та редагування

Захист відбудеться 2 грудня 2015 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36

Автореферат розісланий 31 жовтня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси, пов'язані з накопиченням, обробкою, передачею та збереженням інформації, завжди мали визначальний характер не лише в процесі біологічної еволюції та його пізньої стадії – антропосоціогенезу, але й у будь-яких явищах соціальної самоорганізації протягом усієї історії людства.

Проте, починаючи лише приблизно з 50-х років ХХ ст. їх вплив на розвиток, передусім, продуктивних сил, а потім практично всіх сфер життєдіяльності суспільства (принаймні, спочатку у найбільш високорозвинених на той час країнах світу) зростає такою мірою, що це дає підстави цілій плеяді американських, західноєвропейських та японських науковців започаткувати спроби теоретичного осмислення приходу нової ери поступу людської цивілізації. Першими найсуттєвішими ознаками її приходу, у парадигмі зміни стадій суспільного розвитку стало домінування так званого «четвертого», тобто інформаційного сектору економіки, наступного за сільським господарством, промисловістю та економікою послуг. При цьому, з'ясувалося, що не менш важливе місце, ніж капітал і праця в індустріальному суспільстві, в інформаційному суспільстві посідають інформація та знання.

Для визначення та концептуального аналізу зазначеної новітньої суспільної стадії розвитку людської цивілізації дослідниками застосовувалася найрізноманітніші назви – «нове індустріальне суспільство», «постіндустріальне суспільство», «посткапіталістичне суспільство», «інформаційне суспільство», «постмодерністське суспільство», «постцивілізаційне суспільство», «постекономічне суспільство», «постісторичне суспільство», а дещо згодом – «медійне суспільство», «мережеве суспільство», «суспільство знань», «розумне суспільство» та багато інших. При цьому, безумовно, найбільшого поширення (не лише у науковому, але й у суспільно-політичному, правовому, медійному дискурсах) набуло все ж таки поняття «інформаційного суспільства», хоча навіть у сучасній науковій літературі воно досить часто, по суті, ототожнюється з поняттям «постіндустріального суспільства», або ж обидва поняття застосовуються у широкому сенсі як синонімічні.

Сучасний стан теоретичної думки щодо інформаційного суспільства на всіх її напрямках та у всіх галузях наукового знання не лише не демонструє уніфікації концептуальних підходів, а швидше навпаки – демонструє їх подальшу дивергенцію, що детерміновано як лавиноподібним зростанням числа конкретних досліджень у цій царині, які потребують теоретичного узагальнення, так і досить стрімкими змінами самого об'єкту досліджень. Останнє, своє чергою, актуалізує як подальшу наукову розробку даної проблематики взагалі, так і її теоретико-методологічних засад зокрема.

Домінування ролі інформаційного сектору економіки спричиняє зростання та активізацію взаємодії між різними групами людей, соціальними спільнотами та інститутами. Відбувається постійна глобальна інтеграція

ринків, держав та технологій у небачених у попередні епохи масштабах. Така взаємодія, безсумнівно, охоплює нині всі без винятку сфери соціальної дійсності та відповідно змінює сам характер суспільних відносин. Вплив все більш зростаючих обсягів інформації та швидкості її поширення на людські спільноти помітно модифікує їх світогляд, політичне життя, умови роботи та форми відпочинку, а також формує громадську думку та стереотипи поведінки людей.

Одна з найважливіших функцій сучасних інформаційно-комунікативних технологій полягає у тому, що вони стають вирішальним чинником формування «порядку денного» суспільно-політичного життя, тобто виступають універсальним засобом надання статусу та ієрархічності суспільним проблемам, особам, організаціям та громадським рухам і є безпосереднім засобом організації прямих соціальних дій. Останнє, зокрема, знайшло своє переконливе підтвердження цілою низкою масових протестних рухів, що охопили багато країн світу у різних регіонах : «Захопи Волл-стріт» у США та інших країнах, події «Арабської весни» у країнах Північної Африки та Близького Сходу, масові виступи на площі Таксिम у Туреччині, «Євромайдан» в Україні та інші.

Тому не викликає жодних сумнівів як теоретична, так і практична актуальність дослідження сучасних тенденцій формування інформаційного суспільства у світі та в Україні, їх впливу на трансформацію форм та механізмів громадянської участі взагалі, та на безпекові аспекти зазначених процесів зокрема.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексних науково-дослідних тем кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Трансформаційний процес в Україні : основні проблеми та умови їх вирішення» (№ державної реєстрації 0109U000215) (2010-2014 рр.) та «Соціально-політичні проблеми України в контексті глобальних процесів» (№ державної реєстрації 0114U007155), одним із виконавців яких є дисертант.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у визначенні теоретичних та політико-правових засад розвитку інформаційного суспільства як соціального середовища формування нового типу громадянської участі в сучасній Україні.

Досягнення визначеної мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження інформаційного суспільства та політичних аспектів його становлення;
- узагальнити результати теоретичного осмислення змін, викликів та загроз, що постають у процесі формування інформаційного суспільства у світовій філософській та політичній думці;
- проаналізувати світовий досвід формування та розвитку інформаційного суспільства та його впливу на політичні процеси та шляхи його застосування в Україні;

– розглянути політико-правові передумови становлення інформаційного суспільства в Україні та виокремити політико-правові детермінанти його подальшого розвитку;

– проаналізувати основні напрями державної політики щодо стимулювання інформаційного суспільства в Україні та його правового регулювання;

– дослідити вплив сучасних інформаційно-комунікативних технологій на характер та основні тенденції розвитку громадянського суспільства в Україні;

– обґрунтувати необхідність розширення інформаційних прав і свобод у контексті євроінтеграційних процесів;

– проаналізувати міжнародні ініціативи щодо правового регулювання світового кіберпростору;

– розглянути взаємозв'язок становлення в Україні громадянського суспільства та інформаційного суспільства;

– обґрунтувати методологічну доцільність та дати визначення поняттю «інформаційне громадянське суспільство»;

– проаналізувати напрями, особливості та основні проблеми трансформації форм та механізмів громадянської участі в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні;

– розглянути посилення інформаційної складової на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства;

– визначити загальні закономірності активізації громадянської участі та специфіку їх реалізації в Україні;

– обґрунтувати необхідність упровадження практик е-демократії і електронного урядування в сучасній Україні та визначити позитивні і негативні наслідки даного процесу.

Об'єктом дослідження є інформаційне суспільство як соціальне середовище сучасного політичного процесу.

Предметом дослідження є вплив інформаційного суспільства на формування нового типу громадянської участі в сучасній Україні.

Методи дослідження. Відповідно до поставлених мети та завдань дисертаційної роботи автором використано філософські, загальнонаукові та спеціальні політологічні методи дослідження, що забезпечують єдність гносеологічного, соціально-філософського та політологічного аналізу досліджуваної проблематики. Вони базуються на принципах історизму, об'єктивності, системності, послідовності, конкретизації та соціального детермінізму.

Складний та багатовимірний характер об'єкта і предмета дослідження зумовив пріоритетність застосування до них методу системного аналізу та міждисциплінарного підходу.

Для вивчення стану розробленості досліджуваної проблеми, зокрема, теоретико-методологічних засад дослідження інформаційного суспільства та політичних аспектів його становлення застосовувалися методи теоретичного,

дискурсивного, логіко-концептуального, історико-еволюційного, інституційно-правового та порівняльного аналізу.

При дослідженні політико-правового середовища формування інформаційного суспільства у світі та в Україні застосовувався компаративно-правовий аналіз.

Використання структурно-функціонального методу і принципу єдності загального, особливого та одиничного дало можливість виокремити складові елементи громадянського суспільства та форми і механізми громадянської участі при аналізі впливу на них процесів формування інформаційного суспільства.

В роботі в цілому використовувалися загальнонаукові методи теоретичного й емпіричного дослідження: абстрагування, аналіз, синтез, індукція і дедукція, спостереження і порівняння, аксіологічний, цивілізаційний. При використанні результатів соціологічних досліджень провідних наукових та експертних установ України та міжнародних неурядових організацій був застосований метод вторинного соціологічного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дана робота є першим цілісним, системним дослідженням теоретичних та політико-правових засад становлення та розвитку інформаційного суспільства в Україні як соціального середовища формування нового типу громадянської участі в сучасній Україні.

Уперше:

комплексно проаналізовано теоретико-методологічні засади дослідження інформаційного суспільства та політичних аспектів його становлення під кутом зору їх впливу на трансформацію громадянської участі;

доведено, що головний сенс використання поняття «інформаційного суспільства» у суспільствознавчих (зокрема, і в політологічних) дослідженнях та в соціальній практиці полягає у його сприйнятті як певної світоглядної парадигми, що містить системно-параметричну матрицю, осью детермінантою якої є зростання впливу розвитку інформаційно-комунікативних технологій на глобальні цивілізаційні зміни;

у рамках проведеного категоріально-понятійного аналізу щодо співвідношення понять «інформаційне суспільство» та «громадянське суспільство» обґрунтовано їх неоднорядковість та взаємопов'язаність;

обґрунтовано методологічну доцільність застосування поняття «інформаційне громадянське суспільство» та дано його визначення як громадянського суспільства постіндустріальної доби, інститути якого за тісної співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування, міжнародними організаціями та комерційними структурами беруть активну участь у процесах формування інформаційного суспільства, поширення та застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій та практик електронної демократії з відповідними їй формами громадянської участі в усіх сферах суспільного життя»;

здійснено класифікацію чинників зростання впливу сучасних інформаційно-комунікативних технологій на поширення й активізацію громадянської участі на: 1) науково-технічні; 2) науково-аналітичні; 3) інфраструктурні; 4) нормативно-правові; 5) політико-адміністративні; 6) інформаційно-освітні; 7) інтеграційні процеси та надано їх змістовну характеристику;

Уточнено:

співвідношення теорій постіндустріального суспільства та інформаційного суспільства, а також їх вплив на подальший розвиток теоретичного осмислення соціальних трансформацій, спричинених глобалізаційними процесами;

характеристики впливу домінування інформаційно-комунікативних складових у глобалізаційних процесах на структурно-функціональний зріз політичних систем як такого, що призводить до зміни змісту та значення таких понять як «політична система», «національна держава», «суверенітет», «громадянство»;

регулятивна та стимулююча щодо розвитку інформаційного суспільства роль міжнародних і вітчизняних політико-правових актів (за їх консенсусного характеру);

концептуальний зміст понять «громадянська участь» та «політична участь» у контексті розвитку демократії участі під впливом сучасних інформаційно-комунікативних технологій;

функції організацій громадянського суспільства, які безпосередньо за своїми інтересами, статутними завданнями та цілями діяльності займаються вирішенням проблем формування інформаційного суспільства та принципи їх взаємодії з органами державної влади.

Дістало подальшого розвитку:

концептуальне обґрунтування, спричинене процесом формування світового інформаційного суспільства, глобальних соціальних практик, функціонуванню яких властиві наддержавність або поза державність та екстериторіальність, безпрецедентне зростання варіабельності типів індивідуальної та групової самоідентифікації та відповідних їм моделей соціальної поведінки і ієрархій нормативних цінностей, що, у свою чергу, надзвичайно урізноманітнює й ускладнює суб'єктну основу інформаційного суспільства;

утвердження розуміння того, що необхідність подолання загроз національній безпеці та цілої низки викликів, спричинених негативними наслідками процесів глобалізації та інформатизації у сучасному світі, зокрема, таких, як збільшення можливостей для тотального контролю та узурпації влади; загроза втрати національного суверенітету та етнічної, мовної і культурної самобутності; розмивання усталеної політичної, соціальної та індивідуальної ідентичності; ерозія гуманістичних ідеалів, норм і цінностей; руйнування традиційної моралі і сім'ї; об'єктивно вимагають формування та провадження державної політики (зокрема, у безпековій сфері), спрямованої на активізацію громадської участі, одним із пріоритетних

напрямів якої є широке використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть слугувати теоретико-методологічною базою подальших досліджень сутності, стратегічних пріоритетів, основних проблем та шляхів їх вирішення формування інформаційного суспільства в Україні та удосконалення форм і механізмів громадянської участі із застосуванням сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Теоретико-методологічні положення й висновки, обґрунтовані у дисертації, можуть бути використані під час підготовки державних документів в сфері інформаційної політики та удосконалення нормативно-правих актів, спрямованих на стимулювання процесів формування інформаційного суспільства, сприяння розвитку інституцій громадянського суспільства, ширшого залучення громадян та їх об'єднань до розробки та реалізації державної та місцевої політики, а також комплексу заходів щодо забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері.

Крім того, отримані у ході дисертаційного дослідження результати можуть знайти застосування у педагогічній діяльності, зокрема, у викладанні загальних курсів політології, інформаційної політики, соціальної філософії, філософії права, міжнародного права, соціології та низки спецкурсів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на наукових конференціях та методологічних семінарах кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», оприлюднювалися на регіональних, всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях : «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровськ, 2011 р.); «Соціально-політичні і культурні проблеми сучасності» (Сімферополь, 2012 р.); «Європейський Союз : економіка і політика в глобальному і регіональному вимірах» (Одеса, 2012 р.); «Глобалізація : сутність, форми, концептуальні розробки та підходи» (Одеса, 2012 р.); «Актуальні питання зовнішньої політики України» (Одеса, 2013), «Процеси сучасної глобалізації і Україна» (Одеса, 2013 р.); «Проблеми економіки та управління національним господарством» (Одеса-Ялта, 2013 р.); «Гуманітарний всесвіт : люди, ідеї, події» (Львів, 2014); «Ціннісний вимір політичної діяльності : західно-східний вектор сучасної української політики» (Херсон, 2014); «Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри» (Одеса, 2015 р.), «Ціннісний вимір політичної діяльності : сепаратизм як фактор політичної нестабільності в суспільстві» (Херсон, червень 2015).

Публікації. Основні положення та найважливіші висновки дисертаційного дослідження опубліковані в індивідуальній монографії, 25 наукових статтях, 7 з яких опубліковано у зарубіжних наукових виданнях, 9 тезах конференцій.

Структура дисертації відповідає меті та завданням дослідження, включає вступ, п'ять розділів, десять підрозділів, висновки, список використаних джерел, який складається з 385 найменувань й міститься на 41 сторінці. Загальний обсяг дисертації становить 394 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт і предмет, методи дослідження, відображено наукову новизну, окреслено зв'язок дисертаційної роботи з науковими темами, надано інформацію про апробацію одержаних результатів.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження інформаційного суспільства та політичних аспектів його становлення»** проаналізовано в ретроспективі передумови становлення та розвиток інформаційного суспільства та узагальнено теоретичні засади його формування .

У *підрозділі 1.1 «Передумови становлення та розвиток концепцій інформаційного суспільства від формування теорії постіндустріалізму до сучасності»* зазначено, що концепції власне інформаційного суспільства (найбільш видатними розробниками яких є Дж. Бенігер, Зб. Бжезинський, М. Кастельс, М. Маклюен, Й. Масуда, Дж. Нейсбіт, Е. Тоффлер та інші) більшістю сучасних дослідників розглядаються або ж як одна з течій постіндустріалізму (через те, що в їх основі також лежить методологічний принцип технологічного детермінізму) або ж як нова, відносно самостійна стадія його розвитку, що специфікується акцентуванням уваги передусім саме на інформаційній складовій цивілізаційних змін. Найбільш класичним викладом теорії постіндустріального суспільства донині по праву вважається концепція Д. Белла, яка оперує переважно змінами у соціальній структурі, акцентуючи увагу на напряму, у якому трансформуються економіка й перелаштовується система зайнятості, а також нових співвідношень між теорією і практикою, особливо між наукою й технологією. Але при цьому не обов'язково, щоб ці зміни в соціальній структурі визначали відповідні зміни в політиці чи культурі. У роботі «Соціальні рамки інформаційного суспільства» (симптоматично, що вже в самій назві Д. Белл використовує саме поняття «інформаційне суспільство», а не «постіндустріальне») цитований науковець максимально акцентує увагу саме на пріоритетності комунікативного компоненту в інфраструктурних та соціальних змінах сучасності.

Розглядаючи суспільний розвиток як «зміну стадій», прибічники теорії інформаційного суспільства пов'язують його становлення з домінуванням «четвертого», інформаційного сектору економіки, наступного за сільським господарством, промисловістю та економікою послуг. При цьому стверджується, що капітал і праця як основа індустріального суспільства поступаються місцем інформації та знанню в інформаційному суспільстві.

На початку третього тисячоліття у більшості розвинених країн світу у зв'язку з реалізації різноманітних програм «електронізації», пов'язаних із упровадженням електронно-цифрових підписів, електронного документообігу та електронного урядування почали широко застосовувати також поняття «розумного суспільства» (A Smart Society), або ж «суспільства знань» (A Knowledge Society). Їх змістовне наповнення представляє собою найсучасніші версії інформаційного суспільства з певними акцентами, а саме: параметри «розумного суспільства» визначає передусім «розумність» економіки, тобто такий її стан, коли економіка працює не лише на отримання високих прибутків, а й на людський розвиток, на примноження людського та соціального капіталу, турбуючись про екологію та створення для людей робочих місць, комфортного довкілля тощо.

Наразі, найбільш значущими виявляються роботи, автори яких прийшли до широких теоретичних узагальнень щодо інформаційного суспільства. Так, в дисертаційному дослідженні розглянуто праці Д. Арабаджиєва, А. Гальчинського, П. Дракера, М. Іжі, В. Іноземцева, Б. Славіна, Л. Смоли, Ф. Уебстера.

Приведений у даному підрозділі аналіз різноманітних спроб визначення та концепцій інформаційного суспільства, його генези та еволюції демонструє надзвичайну складність, плинність та неоднозначність теоретичного осмислення вказаного соціального феномену.

У підрозділі 1.2 «Узагальнення теоретичних засад формування інформаційного суспільства в світовій науковій думці» вказано, що експлікація тенденцій, спричинених чинниками глобальних змін, які зазвичай пов'язують з концептом «інформаційного суспільства», свідчить про те, що йдеться не лише і навіть не стільки про наділення цього самого «суспільства» новими атрибутивними властивостями, але й про змістовне інше наповнення самого поняття «суспільства». Так, зокрема, домінування інформаційно-комунікативних складових у глобалізаційних процесах спричиняє такий вплив на структурно-функціональний зріз політичних систем сучасності, що призводить, фактично, до втрати значимості деяких атрибутів суспільства класичних моделей.

Різнманітні концепції інформаційного суспільства (чи то як постіндустріального, чи то в якихось інших своїх моделях) з часу їх появи і до сьогодні не перестають викликати на свою адресу значний масив наукової критики як конкретного характеру (щодо окремих висновків чи положень), так і засадничого (де ставляться під сумнів їх загальнотеоретичні та методологічні висхідні положення).

Об'єктивна оцінка істинності / неістинності та корисності / некорисності будь-якої теорії, у тому числі й теорій інформаційного суспільства, має здійснюватися з позицій метатеоретичного аналізу, одним із елементів якого є застосування практики як критерію істинності (за умови визнання його відносності).

Особливо поширеною у критичній рефлексії теорій інформаційного суспільства є формулювання кола застережень стосовно запобіганню їх

абсолютизації (або ж окремих їх положень) та явно чи імпліцитно властивих деяким із них претензій на монополізацію дескрипції сучасної соціальної дійсності.

Формування та розвиток інформаційного суспільства не повинні відбуватися поза межами етично-моральних орієнтирів та без огляду на них як критеріїв спрямованості науково-технічного прогресу та соціально-економічних, політичних і культурних перетворень.

Окремим напрямом сучасної світової філософської та політичної думки стало трактування посилення глобальних ризиків сучасної загальнолюдської цивілізації (у тому числі й спричинених інформаційно-комунікативними процесами) через пов'язування їх із засиллям європоцентризму та цінностей і стандартів західного неолібералізму. Такі критичні оцінки робляться, як правило, прибічниками альтернативних систем цінностей та шляхів розвитку із країн, переважно, Азії, Африки та Латинської Америки.

У висновках до першого розділу автор дисертації зазначає, що при всій своїй різноманітності, а інколи й суперечливості, існуючі концепції інформаційного суспільства (принаймні, більшість з них) мають певне смислове поле консенсусу. Практично, всі вони визнають, що головною детермінантою розвитку інформаційного суспільства є процеси створення, переробки та використання інформації, що, у свою чергу, вимагає наявності високого рівня розвитку теоретичної науки, відповідних технологій та інформаційної культури; розвиненої інформаційної інфраструктури; певної соціальної структури та структури зайнятості, де значна частка працездатного населення працює в інформаційному секторі економіки.

У другому розділі **«Світовий досвід формування і розвитку інформаційного суспільства та його впливу на політичні процеси»** акцентовано увагу на засадах міжнародного політико-правового стимулювання, регулювання розвитку інформаційного суспільства та розглянуто основні ініціативи щодо правового регулювання мережі Інтернет, в тому числі, протидії злочинам та агресії у кіберпросторі.

У підрозділі 2.1 *«Засади міжнародного політико-правового стимулювання та регулювання розвитку інформаційного суспільства»* розглянуто один із перших міжнародних нормативних документів у сфері інформаційного суспільства – «Окінавську хартію глобального інформаційного суспільства»(2000 р.), яка значною мірою визначила подальші шляхи становлення глобального інформаційного суспільства у XXI ст. Підписантами Окінавської хартії було визнано, що приватний сектор відіграє важливу роль у розробці інформаційних і телекомунікаційних мереж, формуванні та розвитку глобального інформаційного суспільства в цілому. Але завдання створення передбачуваної та недискримінаційної політики і нормативної бази, необхідної для інформаційного суспільства, лежить все ж таки переважно на урядах. Тому необхідно, щоб правила і процедури, що мають стосунок до інформаційно-телекомунікаційних технологій, відповідали істотним змінам в економічних угодах з урахуванням принципів ефективного партнерства між державами і приватним сектором.

Звичайно ж даний міжнародно-правовий акт носив у цілому декларативний характер, що, зокрема, знайшло відображення у закріпленні його статусу саме як хартії.

У 2002 р. Генеральна асамблея ООН прийняла резолюцію про схвалення ініціативи ІТУ щодо проведення Всесвітнього саміту з питань Інформаційного суспільства у два етапи, а в 2003 і в 2005 роках відповідно до цих рішень відбуваються Женевський та Туніський етапи вказаного саміту.

У найбільш узагальненому вигляді основний зміст розділу «Інформаційне суспільство для всіх: ключові принципи» Женевської Декларації можна сформулювати у наступному вигляді: кожен повинен скористатися можливостями, які можуть запропонувати ІКТ. Це ключове питання побудови відкритого для всіх інформаційного суспільства. Політичні аспекти розвитку інформаційного суспільства, а серед них, значною мірою, і актуальні проблеми державної політики на рівні окремих національних держав є, по суті, домінуючими при розгляді у Женевській Декларації питань творення сприятливого середовища для прискорення процесів інформатизації.

У Туніській програмі для інформаційного суспільства констатується, що, якщо у минулому фінансування інфраструктури ІКТ у більшості країн, що розвиваються, було засновано на державних інвестиціях, то останнім часом відзначається значний приплив інвестицій у тих країнах, де на основі міцної регуляторної бази заохочується участь приватного сектору і де впроваджені державні документи, що визначають політику, спрямовану на подолання цифрової нерівності.

Сам факт організації і проведення WSIS вже став свідченням великої популярності у світі як самого терміну «інформаційне суспільство», так і тих концепцій (за всієї їх неоднорідності), що претендують на його змістовне наповнення. І хоча скептично налаштовані критики WSIS цілком обґрунтовано вказують на основні хиби його підсумкових документів (в них не було прояснено ні сутності нових відносин у «інформаційному суспільстві», ні дано конкретних рекомендацій його побудови і розвитку в різних країнах світу в умовах зростаючих міжнародних протиріч), їм можна відповісти, що подібною ж мірою абстрактності відрізняються і багато інших підсумкових документів міжнародних форумів, які проводяться під егідою ООН.

Разом з тим, значення документів, прийнятих Всесвітнім самітом з питань Інформаційного суспільства (WSIS) для вироблення загальноприйнятних засад міжнародного нормативно-правового регулювання формування глобального інформаційного суспільства, не підлягає сумнівам, хоча б виходячи з того, що вони стали спробою системного охоплення надзвичайно широкого кола питань у даній сфері.

У підрозділі 2.2 «Міжнародні ініціативи щодо правового регулювання мережі Інтернет, протидії злочинам та агресії у кіберпросторі» зауважено, що Інтернет, відповідно до Женевських принципів і Туніської програми для інформаційного суспільства, є невід'ємним елементом орієнтованого на

інтереси людей, відкритого для всіх, спрямованого на розвиток і недискримінаційного інформаційного суспільства. Стабільність і безпека Інтернету як глобального засобу безпосередньо залежить від легітимності управління ним на основі повної участі всіх заінтересованих сторін як з розвинутих, так і з країн, що розвиваються, у рамках їхніх відповідних ролей і обов'язків.

Провідні держави світу активно беруть участь у навчаннях щодо протидії кібератакам, які мають значний ефект для виявлення проблемних зон захисту інфраструктури, моделювання можливих інцидентів і вироблення типових схем реагування, поліпшення міжвідомчої взаємодії.

Разом з тим, потреба до забезпечення кібербезпеки та створення засобів ведення кібервоєн стосуються не лише зовнішніх викликів. Все частіше вони змушують уряди провідних держав переглядати також їхню внутрішню політику у кіберсфері. Зокрема, дедалі активніше застосовується низькотехнологічний (low-tech) рівень контролю, до якого відносять бюрократичні, організаційні та обмежувальні методи захисту власного інформаційного та кіберпростору від латентних загроз безпеці даних та засилля іноземного програмного продукту. Як не парадоксально, але політика країн Заходу у сфері внутрішнього інформаційного простору (зокрема, кіберпростору) дедалі частіше набуває окремих рис політики тих країн, що традиційно відносять до авторитарних.

Світовій спільноті вкрай важко дійти згоди та виробити спільні підходи з цілої низки принципово важливих, актуальних питань політико-правового регулювання даної сфери через відмінність ідеологічних, політичних, релігійних, соціокультурних установок та розбіжність національних інтересів щодо них. Про це свідчать різноманітні дискусії (зокрема на найвищому рівні) навіть серед провідних геополітичних акторів сучасності. Під час них обнародуються і досить радикальні (а тому неприйнятні для інших учасників) пропозиції, наприклад: визнати кібернапади «актом війни», кіберзброю прирівняти до зброї масового ураження, а також відповідати на хакерську атаку звичними видами озброєнь (скажімо, ракетним ударом). Додаткові ускладнення викликаються відсутністю єдиного погляду найпотужніших і найбільш просунутих у розробці й використанні новітніх ІКТ світових держав на кіберпростір та кібербезпеку в цілому, а також посиленням загальносвітової дискусії довкола забезпечення авторських та суміжних прав у мережі Інтернет.

Виходячи з зазначених чинників, найбільшого прогресу щодо вирішення проблема кібербезпеки на міжнародному рівні до останнього часу вдалося досягти лише частково – у сфері протидії кіберзлочинності та й то, переважно, лише на національному та регіональному рівні (зокрема, у Європі).

Автором проаналізовано прийняту Радою Європи у 2001 році Конвенцію про кіберзлочинність (її ж називають також за містом прийняття Будапештською Конвенцією з кіберзлочинності). Водночас далеко не всі країни (з-поміж тих, що входять до Ради Європи) ратифікували цей документ,

до того ж, вказаний документ є регіональним, хоча до нього долучаються й інші країни світу, та не вирішує питань воєнного використання кіберпростору, глобальних міжнародних підходів до кібербезпеки тощо.

Тому, цілком природно, що для того, щоб заповнити цей правовий вакуум на глобальному рівні висуваються відповідні ініціативи з боку, перш за все, провідних геополітичних гравців – США, Російської Федерації, того ж таки Європейського Союзу та інших.

Аналіз сучасних міжнародних правових норм і рекомендацій щодо діяльності Інтернет-ЗМІ в Європі дозволяє констатувати, що вони ґрунтуються на принципах стимулювання саморегуляції їхньої діяльності та мінімізації державного контролю і обмежень на поширенні інформації в Інтернеті, неможливості встановлення обмежень для контенту в Інтернеті, більших, ніж обмеження для інших медіа.

У висновках до другого розділу зазначено, що осмислення сутності та закономірностей функціонування глобального інформаційного суспільства як все більш взаємопов'язаного, взаємозалежного та універсального дало позитивний імпульс для знаходження взаємопорозуміння між суб'єктами інформаційних відносин, що дало можливість досягти компромісів, здобутками яких стала певна сукупність міжнародних декларацій та правових актів, кожен з яких отримав більше чи менше визнання. Навіть, коли подібні документи носять суто рекомендаційний характер, їх вплив, безперечно, сприяє оптимізації регулювання міжнародних відносин та внутрішньої політики держав щодо інформаційної сфери. Непересічне значення для міжнародного політико-правового регулювання комплексу проблем, пов'язаних з процесами формування інформаційного суспільства, мають міжнародні акти не лише глобального, але й регіонального рівня. Зокрема, найбільший поступ у цьому напрямі демонструють загальноєвропейські інституції, які ухвалили цілу низку таких актів.

У третьому розділі «Політико-правові передумови становлення інформаційного суспільства в Україні» проаналізовано основні засади державної політики України, орієнтованої на розвиток та правове регулювання функціонування інформаційного суспільства та досліджено інформаційні права і свободи у контексті євроінтеграційних процесів.

У підрозділі 3.1 «Державна політика щодо стимулювання інформаційного суспільства в Україні та його правового регулювання» зазначено, що починаючи з часів поновлення незалежності Української держави, досить інтенсивно відбувалися процеси формування конституційних та законодавчих засад її функціонування, що, звичайно, не могло оминути таку стратегічно важливу галузь як інформаційну. Одним з перших серйозних кроків у напрямі формування вітчизняного інформаційного права, саме як галузі права, стало прийняття Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ. Цим законом вперше було визначено право громадян України на інформацію, загальні правові засади її застосування; вимоги щодо відкритості, доступності та свободи обміну інформацією. В прийнятій за основу ще у 2003 р. Верховною Радою

України (але так остаточно і не затвердженій) «Концепції національної інформаційної політики», а згодом і у затвердженій 2009 р. Указом Президента України «Доктрині інформаційної безпеки» було окреслено національні пріоритети і конкретні тактичні завдання у розбудові національного інформаційного простору.

Нові виклики та загрози, спричинені розпочатою у 2014 р. прямою агресією РФ проти України, не могли, звичайно, не поставити на порядок денний питання про необхідність перегляду засадничих документів державної політики у сфері забезпечення обороноздатності та національної безпеки, у тому числі, відповідно, і тих їх розділів, що безпосередньо стосуються державної інформаційної політики.

У цьому контексті цілком логічним кроком стала розробка протягом 2014-2015 рр. проекту нової стратегії національної безпеки України (який вже оприлюднений та пройшов експертне обговорення і отримав у цілому схвальні оцінки).

Разом з тим, варто застерегти, що перенесення акцентів на безпекові аспекти державної інформаційної політики зовсім не означає втрати своєї актуальності тими політичними та правовими актами, прийнятими раніше, до таких документів належать, зокрема, «Основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.», які спрямовані на комплексне вирішення довгострокових завдань розбудови інформаційного суспільства в Україні (не виключаючи при цьому, звичайно перегляду та конкретизації їх певних положень).

Державна політика з реалізації даного знайшла своє втілення, серед іншого, у ряді законодавчих актів, прийнятих останнім часом: Закони України «Про доступ до публічної інформації», нова редакція Закону України «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про адміністративні послуги»; Концепція розвитку електронного урядування, міжнародна ініціатива «Партнерство «Відкритий уряд» і Національна програма інформатизації, а також у сукупності важливих заходів з розвитку інформаційного суспільства й інформатизації, які було включено в комплекс документів з реалізації Програми Президента України «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» тощо. Не випадково, наприклад, 2011 рік було визначено Роком освіти та інформаційного суспільства. Прийняті рішення щодо впровадження електронного урядування, електронної комерції, електронної освіти й інших базових технологій інформаційного суспільства, удосконалення нормативно-правового, організаційно-технічного, інформаційно-аналітичного й кадрового забезпечення цих процесів.

У підрозділі 3.2 «Розширення інформаційних прав і свобод у контексті євроінтеграційних процесів» вказано, що підвищені вимоги до відкритості та прозорості влади диктуються не лише внутрішніми, але не меншою мірою і зовнішніми чинниками. Глобальні тенденції поширення сучасних інформаційно-комунікативних технологій та переходу завдяки їм до інформаційного суспільства передбачають об'єктивну необхідність

конкретних кроків у цьому напрямі. Важливим інструментом розвитку в Україні інформаційного суспільства, як і в інших країнах світу, можуть стати національні проекти. Для України розробка й впровадження національних проектів є відносно новим напрямом державної політики та взаємодії держави з приватним та «третім сектором», тому він гальмується браком досвіду та низкою системних хиб як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Однією з найважливіших та, водночас, з найскладніших проблем, що постають нині у світі (включаючи, безумовно, і Україну) у зв'язку з розвитком інформаційного суспільства та розширенням сфер застосування сучасних ІКТ, є проблема захисту персональних даних. Вже перша спроба здійснити в Україні законодавче регулювання у цій галузі викликала надзвичайно бурхливу суспільну реакцію через свою недосконалість. Йдеться про прийняття Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI.

Як з'ясувалося згодом, прийнятий закон був дуже далекий від досконалості. Про це засвідчила, зокрема, реакція на нього комерційних структур, громадськості та її об'єднань. Про справедливість висловлених критичних зауважень частково свідчить і те, що до Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI з моменту його прийняття станом на травень 2015 р. вже шість разів вносилися зміни та доповнення.

Значну стимулюючу роль для подальшої активізації розробки та реалізації державної політики сприяння становленню інформаційного суспільства в Україні, широкого залучення для реалізації цієї мети різноманітних форм громадської участі та удосконалення необхідної для цього нормативно-правової бази, а також захисту прав і свобод людини і громадянина у цій сфері, як і очікувалось, відіграло підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угода). аналіз тексту Угоди свідчить про те, що практично всі її розділи та норми (у разі, звичайно, їх практичної реалізації) сприятимуть подальшому становленню інформаційного суспільства в Україні через те, що всі вони тим чи іншим чином пов'язані з комплексними проблемами розвитку інформаційного суспільства, удосконаленням його нормативно-правових засад, вирішенням питань продукування, обміну, застосування, накопичення і збереження інформації в окремих галузях співробітництва та розширення використання з цією метою сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Це також полегшить доступ до ринків послуг електронних комунікацій, що сприятиме конкуренції та надходженню інвестицій в галузь. Одним із свідчень стимулюючої ролі Угоди для становлення розвитку інформаційного суспільства в Україні стала презентація спільного проекту ЄС та Ради Європи «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні».

У висновках до третього розділу зазначено, що актуальною проблемою формування в Україні (втім, як і в інших країнах та в цілому у світі) сприятливого політико-правового середовища для розвитку інформаційного

суспільства залишається проблема захисту персональних даних. Тому, Україна ратифікувавши базові документи у цій сфері, зокрема Конвенцію Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (1981 р.) та Додатковий протокол до неї, взяла на себе зобов'язання адаптувати національне законодавство та систему захисту персональних даних до положень загальноєвропейських правових актів, наблизивши його, таким чином, до відповідних європейських стандартів. Своєю чергою, створення дієвої та гармонізованої з європейським законодавством вітчизняної системи захисту персональних даних є необхідною передумовою успішності інтеграції України в ЄС. Аналіз тексту нещодавно підписаної Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом засвідчив, що практично всі її розділи та норми сприятимуть подальшому становленню інформаційного суспільства в Україні.

У четвертому розділі «Вплив поширення сучасних інформаційно-комунікативних технологій на характер та основні тенденції розвитку громадянського суспільства в Україні» встановлено взаємозв'язок процесу становлення громадянського та інформаційного суспільства в Україні, проаналізовано роль інформаційної складової на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні.

У підрозділі 4.1 «Взаємозв'язок становлення в Україні громадянського та інформаційного суспільства» зазначено, що дане питання уявляється досить складною теоретико-методологічною проблемою, особливо беручи до уваги мультиверсійність, а інколи й контраверсійність дефініцій, що вже утвердилися в науково-теоретичному та практичному політико-правовому дискурсі, а також обґрунтованій неоднопорядковості та взаємопов'язаності вказаних понять.

У структурно-функціональному плані інформаційне суспільство як певний тип конкретної соціальної організації охоплює соціум в цілому, тобто не лише «третій сектор», як сферу позадержавної та, як правило, некомерційної активності громадян, але й саму державу та виробничу сферу. Серед основних тенденцій розвитку громадянського суспільства та, відповідно, їх конституційно-правового забезпечення, слід вирізнити також інформатизацію громадянського суспільства. Але, варто зауважити, що деякі вчені завжди застерігали проти переоцінки можливостей розвитку громадянського суспільства в пострадянських країнах взагалі та стимулювання ним громадської участі зокрема. Визнаючи роль громадянського суспільства, країни розвиненої демократії системно залучають інститути громадянського суспільства до формування та реалізації державної політики в усіх сферах. Це дозволяє:

- Звільняти державу від реалізації окремих надмірно обтяжливих для неї соціальних завдань із збереженням високих соціальних стандартів для населення.
- Підвищувати якість політичних та публічно-правових рішень через більш повне врахування потреб населення, альтернатив та можливих

наслідків рішень. Підвищення якості рішень сприяє підвищенню рівня легітимності органів публічної влади.

- Забезпечувати більш повну імплементацію публічно-правових рішень населенням.

Натомість, відмова від комунікації із громадським сектором та його відсторонення від формування політики, як свідчить історичний досвід кінця ХХ – початку ХХІ ст. перетворює громадський сектор на альтернативу та конкурента владного сектору як у соціальній, так і у політичній сферах, негативно впливає на рівень підтримки владних інститутів з боку населення, підриває легітимність публічних рішень та знижує готовність населення до їх виконання (що, зокрема, ще раз переконливо довели події Революції Гідності в Україні).

Задля реальної оцінки стану, основних проблем та перспектив розвитку громадянського суспільства доцільно керуватися не лише суб'єктивними оцінками (нехай, навіть, визнаних фахівців), а, передусім, об'єктивними даними (статистичними, соціологічними тощо). Значні масиви таких даних узагальнені, зокрема, у спеціалізованих рейтингах. Згідно авторитетних рейтингів впливових міжнародних організацій, показники розвитку громадянського суспільства в Україні за низкою загально визнаних індикаторів протягом періоду незалежності поступово поліпшувалися, а останніми роками демонструють певну стабільність. До того ж, як правило, вони виглядають краще, ніж в інших пострадянських державах (за винятком країн Балтії).

На становлення вітчизняної державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства суттєвий вплив спричинила і європейська концепція належного урядування, що у найбільш чіткому та повному вигляді була викладені у Білій книзі з європейського врядування (оригінальна назва: «Європейське врядування: Біла книга») та намагання імплементувати в Україні основні її принципи не лише на даному напрямку державної політики, але й в системі державного управління в цілому. Новаторський характер Білої книги з європейського врядування для реформування європейських управлінських практик, безумовно, значною мірою (якщо, не вирішальною) був спричинений впливом світоглядних засад парадигми інформаційного суспільства, розвитком його матеріально-технічної інфраструктури та становленням відповідних форм громадянської участі як у світі в цілому, так і, зокрема, в країнах ЄС.

У підрозділі 4.2 «Посилення інформаційної складової у постреволюційному розвитку громадянського суспільства» вказано, що еволюційний шлях розвитку інститутів демократії в Україні, включаючи розширення громадянської участі через подальшу реалізацію Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства було перервано гострою суспільно-політичною кризою, що охопила Україну у листопаді 2013 – лютому 2014 рр. Важливим завданням для громадянського суспільства після перемоги Революції Гідності має стати врахування історичного досвіду, зокрема, помилок допущених після Помаранчевої

революції, з тим, щоб уникнути їх повторення. Цей досвід засвідчив, що не призводить до визнання широкими колами українського суспільства важливості суспільної ролі громадських об'єднань, особливо як виразника їх суспільно-політичних інтересів, відсутність у самих об'єднань чіткого усвідомлення своєї місії як контролера влади, та особливостей реалізації вказаної місії на кожному конкретному етапі історичного розвитку.

Позитивне значення для зміцнення конституційних засад громадянського суспільства в Україні може мати включення до розділу І «Загальні засади» Основного Закону окремої статті, з включенням до неї положення про державне сприяння розвитку громадянського суспільства та основні принципи формування відносин між державою та громадянським суспільством.

Крім того, у зв'язку з оновленням законодавства та необхідністю виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань, існує потреба у внесенні конкретних змін до деяких статей і положень Конституції України стосовно надання права на об'єднання не лише громадянам України, але й громадянам інших країн та особам без громадянства (ст. 36); надання права громадським об'єднанням захищати інтереси не лише своїх членів (ст. 36); надання права на мирні зібрання не лише громадянам України, але й усім особам, що перебувають в Україні на законних підставах (ст. 39) та деяких інших. Існує також потреба узгодження юридичної термінології у тексті Основного закону зі змінами законодавства, що відбулися останнім часом.

Малодослідженою залишається проблема правового регулювання такого відносно нового суб'єкту громадянського суспільства як мережеві спільноти. Адже, серед них, як показали переконливо події останнього часу, є такі, що реалізують низку соціально корисних ініціатив, але є й такі, що несуть загрозу національній безпеці. Поширеність та вага у процесах соціальної комунікації мережевих спільнот в Україні, як і в усьому світі, постійно зростає, Мережеві структури, що включають у себе як інституалізовані об'єднання, так і неформальні спільноти, поєднані соціальними мережами, справляють все більший вплив не лише на вирішення місцевих, регіональних, чи загальнонаціональних проблем, але й на перебіг міжнародного співробітництва, зокрема, надають «друге дихання» традиційним формам громадської дипломатії, сприяють налагодженню довіри та взаєморозуміння між народами.

У висновках до четвертого розділу зазначено, що процеси формування інформаційного суспільства та розвитку громадянського суспільства діалектично взаємопов'язані між собою і розгортання кожного з них спричиняє синергетичний ефект стосовно іншого.

На основі узагальнення діалектичного та синергетичного взаємозв'язку процесів формування інформаційного суспільства та розвитку громадянського суспільства можна визначити поняття інформаційного громадянського суспільства. Інформаційне громадянського суспільства – це громадянське суспільство постіндустріальної доби, інститути якого за тісної співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування,

міжнародними організаціями та комерційними структурами беруть активну участь у процесах формування інформаційного суспільства, поширення та застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій та практик електронної демократії з відповідними їй формами громадянської участі у всіх сферах суспільного життя.

У п'ятому розділі «Трансформація форм та механізмів громадянської участі в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні» проаналізовано закономірності активізації громадянської участі, визначено специфіку їх реалізації, досліджено упровадження практик е-демократії та електронного урядування в сучасній Україні.

У підрозділі 5.1 «Загальні закономірності активізації громадянської участі та специфіка їх реалізації в Україні» зазначено, що більшість дослідників у своїх працях використовують як поняття політичної участі, так і поняття громадянської участі, з акцентом на важливості останньої для розвинених демократій. Узагальнюючи зроблену більшістю дослідників даної проблематики класифікацію форм політичної участі, можна помітити, що, попри всю їх розмаїтість, вони включають, як правило, такі її форми : участь у виборчому процесі (виборців, учасників передвиборчих кампаній, у тому числі суб'єктів їх фінансування, працівників на виборчих дільницях); здійснення впливу на політичних діячів та представників органів влади; участь у діяльності організацій, які здійснюють такий вплив; участь у розв'язанні питань функціонування громад тощо.

Вагомим підтвердженням того, що концепт громадянської участі є одним із головних складників сучасної демократії, може бути не лише його щонайширше застосування у теоретичних працях світової політичної думки, але й використання даного концепту як конкретного індикатора рівня реального демократичного розвитку країн світу у різноманітних прикладних дослідженнях, рейтингах тощо.

На думку автора, надзвичайно значним гносеологічним потенціалом у дослідженні як громадянської участі взагалі, так і її новітніх форм, породжених процесами формування інформаційного суспільства, зокрема, володіє поняття «громадянські практики», через які виявляється феномен громадянськості – усвідомлення громадянином своїх прав та обов'язків у житті країни, створення умов для повного розкриття всього потенціалу людини, її творчого самовираження.

Автором відзначено зростання протестної активності громадськості в Україні останніми роками, як одного з найпоширеніших виявів як політичної участі, зокрема, так і громадської участі, взагалі. Проведений аналіз протестної активності громадян засвідчив, що останніми роками серед загального масиву протестних акцій значно збільшилася частка соціально-економічних протестів та протестів проти порушення громадянських прав і свобод. Характерною тенденцією таких протестних акцій стало демонстративне дистанціювання їх організаторів від офіційно зареєстрованих політичних партій та позиціонування їх як неформальних громадських ініціатив.

У підрозділі 5.2 «Упровадження практик е-демократії та електронного урядування в Україні: сучасні виклики та перспективи розвитку» визначено, що Завдяки розвитку у багатьох країнах різноманітних проектів електронного урядування все більшого поширення набуває поняття електронної участі (або ж е-участі), тобто, таких форм громадянської участі, які здійснюються за допомогою механізмів електронного урядування. Популярність у світі ідей електронного урядування та актуальність їх втілення в політичну практику нашої держави вилились у Концепцію розвитку електронного урядування в Україні (далі – Концепція), яка була схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р.

У ній визначено, що з метою реалізації державної політики з питань розвитку електронного урядування необхідно забезпечити провадження узгодженої діяльності всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування із залученням інститутів громадянського суспільства та представників ділових кіл.

Стимулююче значення як для розвитку інформаційного суспільства, так і для упровадження відповідних йому форм громадянської участі мало схвалення українським урядом Плану дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Всі зобов'язання України у Плані згруповані по чотирьом основним напрямам, а саме: залучення громадськості до формування та реалізації державної політики та регіональної політики, забезпечення доступу до публічної інформації, запобігання і протидія корупції, забезпечення належного врядування.

В Україні із застосуванням зарубіжного досвіду та при безпосередній підтримці відповідних країн досить успішно впроваджується низка проектів електронного врядування на регіональному та місцевому рівнях. Одною з основних перешкод фінансового та матеріально-технічного характеру на шляху впровадження в Україні електронного урядування було й залишається те, що його електронні сервіси вимагають технічної інфраструктури – обчислювальних потужностей для обробки даних та місця для їх зберігання. Разом з тим, як констатують фахівці, в Україні досі немає навіть необхідних базових технічних компонентів електронного уряду. Одним із можливих та чи не найефективнішим рішенням в даному випадку може стати використання хмарних технологій (тобто таких, що передбачають віддалену обробку та зберігання даних), що набирає популярності в Європі останнім часом. У березні 2015 року Національна рада реформ оприлюднила законопроект, спрямований на можливість використання хмарних технологій для державних цілей в Україні.

Окремо слід зазначити, що всі проаналізовані у даному розділі дисертації форми громадянської участі та активізація їх за допомогою сучасних ІКТ розвивалися у постреволюційний період на більшій частині території України, де зберігається у повному обсязі юрисдикція Української держави. Тому, питання порушення прав і свобод людини і громадянина на вказаних територіях та унеможливлення внаслідок цього громадянської

участі мають стати, на думку дисертанта, предметом серйозного політико-правового аналізу та, відповідно, темою окремого наукового дослідження.

У висновках до п'ятого розділу вказано, що поняття «громадянська участь» тісно пов'язане взагалі з такими базовими поняттями, як «демократія» (у всій його сучасній багатовимірності), «громадянин», «громадянськість», «участь», «політична культура», «громадянська культура» та іншими. Все це, у свою чергу, дозволяє розглядати різні підходи у трактуванні громадянської участі у контексті їх компліментарності. Поширення та застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій, всупереч деяким технократично-утопічним ілюзіям, не призводить автоматично ні до зростання громадянської активності, ні до розширення залучення громадян у різні форми громадянської участі, ні до виникнення якихось принципово нових таких форм. Тому державна політика з розбудови інформаційного суспільства має органічно поєднуватися із залученням громадян до участі у розробці та реалізації державної політики та вирішенні питань місцевого самоврядування, сприянням подальшого розвитку громадянського суспільства з його позитивним вектором спрямованості.

У висновках зазначено, що спричинені зростанням ролі інформації (передусім, наукової та науково-технічної) революційні зміни, що охопили всі сфери життя людства (економічну, соціальну, політичну, культурну та ін.), починаючи приблизно з 50-х років ХХ ст. і найбільш відчутно проявляючись спочатку в найбільш розвинутих на той час країнах (США, СРСР, країни Західної Європи, Японію), але поступово захоплюючи та впливаючи своїми наслідками на країни «другого» та «третього» світу, потребували свого адекватного теоретичного осмислення, як на соціально-політичному, так і на конкретно науковому рівнях.

На початку нового третього тисячоліття у більшості розвинених країн світу у зв'язку з реалізацією різноманітних програм «електронізації», пов'язаних із упровадженням електронно-цифрових підписів, електронного документообігу та електронного урядування почали широко застосовувати також поняття «розумного суспільства» (A Smart Society), або ж «суспільства знань» (A Knowledge Society).

При всій своїй різноманітності, а інколи й суперечливості, існуючі концепції інформаційного суспільства (принаймні, більшість з них) мають певне смислове поле консенсусу. Практично, всі вони визнають, що головною детермінантою розвитку інформаційного суспільства є процеси створення, переробки та використання інформації, що, у свою чергу, вимагає наявності високого рівня розвитку теоретичної науки, відповідних технологій та інформаційної культури; розвиненої інформаційної інфраструктури; певної соціальної структури та структури зайнятості, де значна частка працездатного населення працює в інформаційному секторі економіки. У такому суспільстві процеси виробництва, зберігання, обробки, трансляції та споживання інформації впливають на всі без виключення сфери суспільного життя. При чому цей вплив (що визнають як автори соціально-оптимістичних, так і

соціально-песимістичних концепцій) несе в собі не лише здобутки і переваги, але і значні виклики та загрози.

Постійне прискорення розвитку інформаційно-комунікативних технологій, продовження зростання їх впливу на всі сфери життєдіяльності людства у глобальному масштабі та неперервна увага науковців до теоретичного аналізу та осмислення вказаних процесів дають підстави зробити висновок, що поняття «інформаційного суспільства» у сучасному науковому дискурсі принципово неможливо звести ні до чітко окресленого однозначного визначення, ні до низки концептуальних моделей різних авторів, які дескриптивно відображають його сутнісні риси (хоча, безумовно, спроби його тлумачення на певному рівні наближення можуть включати в себе і те, і інше). При такому підході парадигма «інформаційного суспільства» носить відкритий характер через те, що її сутнісні риси визначаються та конкретизуються не лише вже оприлюдненими концептуальними моделями, але й коригуються новими, які ще тільки розробляються, або будуть розроблені в найближчому майбутньому.

Поширення у процесі формування світового інформаційного суспільства глобальних соціальних практик, функціонуванню яких властиві наддержавність або поза державність та екстериторіальність, спричиняє безпрецедентне зростання варіабельності типів індивідуальної та групової самоідентифікації та відповідних їм моделей соціальної поведінки і ієрархій нормативних цінностей, що, у свою чергу, надзвичайно урізноманітнює й ускладнює суб'єктну основу інформаційного суспільства.

Більшість дослідників поділяє точку зору, що стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій та панування мас-медіа у процесах формування суспільної думки створюють безпрецедентні можливості маніпулювання масовою та індивідуальною свідомістю з боку державних, транснаціональних та наднаціональних владних структур та центрів впливу. Для запобігання та протидії цим загрозам об'єктивно необхідно досягти якісно нового ступеню громадського контролю та громадянської участі на всіх рівнях – локальному, національному та глобальному. Реалізація таких завдань, у свою чергу, уможливується саме позитивними тенденціями формування глобального інформаційного суспільства та передусім, зокрема, поширенням та використанням сучасних інформаційно-комунікативних технологій, що дає змогу інституціоналізації принципово нових форм громадського контролю та громадянської участі.

Одним із найпотужніших стимулів та спонукальним мотивом для звернення провідних світових центрів впливу до проблематики міжнародного політико-правового регулювання сфери інформаційно-комунікативних технологій стало усвідомлення тих викликів, які несуть у собі неконтрольовані процеси глобалізації у цій сфері. Серед міжнародних документів, орієнтованих на політико-правове регулювання сфери ІКТ за останні десятиліття стали, зокрема, Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства (2000 р.), Декларація тисячоліття ООН (2000 р.), документи, ухвалені Женевським (2003 р.) та Туніським (2005 р.) етапами

Всесвітнього саміту з питань Інформаційного суспільства (WSIS) – Женевська Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства : глобальна задача в новому тисячолітті» (2003 р.), Женевський План дій (2003 р.), Туніське зобов'язання (2005 р.), Туніська програма для інформаційного суспільства (2005 р.) та низка інших декларацій та актів, прийнятих ООН, ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями.

Однією з головних наскрізних проблем зазначених міжнародних документів стала проблема так званої «цифрової нерівності», що полягає не лише у збереженні, а навіть у збільшенні в умовах глобалізаційних процесів значного інформаційно-технологічного розриву між розвинутими країнами й іншим світом.

Реалізація ключових принципів побудови відкритого для всіх інформаційного суспільства передбачає співробітництво і партнерство між усіма заінтересованими сторонами, тобто, державними органами, приватним сектором, громадянським суспільством, ООН та іншими міжнародними організаціями.

Однією з основних проблем міжнародного політико-правового регулювання інформаційної сфери залишається проблема вироблення загальноприйнятних підходів та принципів правового регулювання мережі Інтернет, та створеного нею кіберпростору, як складової глобального інформаційного простору. Вирішення цієї проблеми надзвичайно ускладнюються наявністю принципової розбіжності в поглядах по даному питанню між США і їх західними союзниками, – з одного боку, та Російською Федерацією, КНР та деякими державами, що підтримують їх позицію, – з іншого.

За період незалежності України у загальних рисах оформилась її державна інформаційна політика та була сформована відповідна нормативно-правова база. Разом з тим, стрімкі процеси розвитку інформаційного суспільства у контексті глобалізації та поширення сучасних ІКТ, як їх найважливішої складової, випереджають розробку відповідних норм правового регулювання, що актуалізує необхідність системного підходу до вирішення цього завдання. Останній же, у свою чергу, вимагає усвідомлення та формування інформаційного права як специфічної галузі правового регулювання життєдіяльності суспільства та особистості.

Особливе місце у системі вітчизняного інформаційного права посідає Закон України «Про доступ до публічної інформації», що, за оцінкою як вітчизняних, так і зарубіжних експертів, в основному відповідає загальноновизнаним світовим та європейським стандартам. Його прийняття стало принциповим кроком для законодавчого урегулювання конституційного права кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію та забезпечення прозорості і відкритості у діяльності органів державної влади.

Актуальною проблемою формування в Україні (втім, як і в інших країнах та в цілому у світі) сприятливого політико-правового середовища для розвитку інформаційного суспільства залишається проблема захисту

персональних даних. Створення дієвої та гармонізованої з європейським законодавством вітчизняної системи захисту персональних даних є необхідною передумовою успішності інтеграції України в ЄС. Важливим кроком на цьому шляху стало прийняття у 2012 р. Закону України «Про захист персональних даних», який, хоча й не позбавлений певних недоліків і прогалин, проте закріпив в українському законодавстві типово європейське правове розуміння персональних даних.

Проведений в дисертаційному дослідженні аналіз тексту підписаної нещодавно (після тривалого періоду складного та суперечливого погодження) Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом засвідчив, що практично всі її розділи та норми (у разі, звичайно, їх практичної реалізації) сприятимуть подальшому становленню інформаційного суспільства в Україні, так як всі вони тим чи іншим чином пов'язані з комплексними проблемами розвитку інформаційного суспільства, удосконаленням його нормативно-правових засад, вирішенням питань продукування, обміну, застосування, накопичення і збереження інформації в окремих галузях співробітництва та розширення використання з цією метою сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Актуальність наукового аналізу сутності та наслідків впливу поширення сучасних інформаційно-комунікативних технологій на характер та основні тенденції розвитку громадянського суспільства диктується як необхідністю стимулювання та прогнозування процесів формування інформаційного суспільства, так і інтенсифікацією досліджень проблем громадської самоорганізації, зокрема, у контексті інституалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та євроінтеграційних зусиль України. Що ж стосується взаємопов'язаності понять «інформаційне суспільство» та «громадянське суспільство», то в соціально-онтологічному плані вона виражається у таких аспектах – типологічному, об'єктному, суб'єктному, функціональному аспектах.

Процеси формування інформаційного суспільства та розвитку громадянського суспільства діалектично взаємопов'язані між собою і розгортання кожного з них спричиняє синергетичний ефект стосовно іншого. Організації громадянського суспільства суттєво випереджають середні показники суспільства у цілому щодо оволодіння та застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Прискорення процесів створення, переробки та використання інформації, у яких беруть найактивнішу участь організації громадянського суспільства, сприяє помітному зростанню значення останніх як у всіх сферах суспільного життя в цілому, так і в різних напрямках життєдіяльності окремих громадян та громадської участі у прийнятті управлінських рішень.

В Україні останнім часом досить активно відбувається процес удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування громадянського суспільства. Впливовою детермінантою цього процесу стала інституалізація державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, зокрема, затвердження відповідної стратегії та планів з її

реалізації. Важлива роль у процесах інформатизації українського соціуму належить організаціям громадянського суспільства, які безпосередньо за своїми інтересами, статутними завданнями та цілями діяльності займаються вирішенням проблем формування інформаційного суспільства, розробкою та впровадженням сучасних інформаційно-комунікативних технологій, відстоюванням високих ідеалів та стандартів відкритості та прозорості у суспільно-політичному та громадському житті.

Важливою характерною особливістю громадянського суспільства інформаційної доби є те, що його питомими структурними елементами поряд з інституалізованими структурами, такими, як громадські об'єднання, громадські організації, профспілки, релігійні громади, ЗМІ, ОСН, ОСББ тощо, стали неінституалізовані спільноти, такі як, соціальні мережі, блогосфера, віртуальні громадські об'єднання та рухи. Виникнення значної кількості та стрімке поширення таких неінституалізованих спільнот, разом з тим, зовсім не означає втрати впливовості «традиційних» організацій громадянського суспільства. У його соціальному просторі інституалізовані та неінституалізовані спільноти співіснують, частіше за все, на основі принципу доповнюваності та взаємодії. До того ж, досить часто трапляються взаємні перетворення, тобто, коли на основі неінституалізованих спільнот потім виникають інституалізовані, та навпаки.

На основі узагальнення діалектичного та синергетичного взаємозв'язку процесів формування інформаційного суспільства та розвитку громадянського суспільства можна визначити поняття інформаційного громадянського суспільства як суспільства постіндустріальної доби, інститути якого за тісної співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування, міжнародними організаціями та комерційними структурами беруть активну участь у процесах формування інформаційного суспільства, поширення та застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій та практик електронної демократії з відповідними їй формами громадянської участі у всіх сферах суспільного життя.

Встановлено, що поняття «громадянська участь» є сьогодні надзвичайно широко вживаним не лише у науковому дискурсі (зокрема, у соціальній філософії, політології, теорії державного управління, правознавстві, соціології, історії, культурології і т. д.), але й у практичному політико-правовому та управлінському дискурсі. Проте, незважаючи на значну кількість зарубіжних та вітчизняних досліджень (яка постійно продовжує зростати), присвячених як громадянській участі в цілому, так і окремим її конкретним аспектам, позиції щодо визначення самого цього поняття не лише не зближуються, а навіть, скоріше, навпаки – відбувається певна диверсифікація дефініцій.

Не менш складною гносеологічною проблемою категоріально-понятійного апарату вказаних досліджень залишається питання щодо співвідношення поняття «громадянська участь» з іншими близькими за значенням і не менш широковживаними поняттями, такими як «політична

участь», «демократія участі» (вона ж «партисипаторна демократія»), «пряма демократія» тощо.

Уточнено, що усталений у сучасній політології розподіл політичної участі на конвенційну та неконвенційну здійснюється не завжди на коректних підставах. На думку автора дослідження, не можна погодитися з дослідниками, які лише стосовно неконвенційної участі зазначають, що формою такої участі є протестна активність громадян, так як, у реальному політичному житті протестна активність громадян може вилитися і у санкціоновані владою дії, які не суперечать ні загальноприйнятим зразкам політичної поведінки, ні нормам чинного законодавства. Тому, виходячи з вище зазначеного, маємо всі підстави стверджувати, що протестна активність громадян є формою як неконвенційної, так і конвенційної участі.

Необхідність подолання загроз національній безпеці та цілої низки викликів, спричинених негативними наслідками процесів глобалізації та інформатизації у сучасному світі, зокрема, таких, як збільшення можливостей для тотального контролю та узурпації влади; загроза втрати національного суверенітету та етнічної, мовної і культурної самобутності; розмивання усталеної політичної, соціальної та індивідуальної ідентичності; ерозія гуманістичних ідеалів, норм і цінностей, тощо, об'єктивно вимагають формування та провадження державної політики, спрямованої на активізацію громадської участі, одним із пріоритетних напрямів якої є широке використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Поліпшення комунікаційних можливостей та умов задля реалізації різноманітних форм громадянської участі завдяки застосуванню сучасних інформаційно-комунікативних технологій (перш за все, Інтернету) дає змогу, передусім, значно розширити коло учасників комунікації, зробити її практично необмеженою у просторі і часі, суттєво підвищити швидкість взаємодії та піднести на якісно новий рівень всі необхідні при цьому операції продукування, зберігання та поширення інформації.

Разом з тим, поширення та застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій, всупереч деяким технократично-утопічним ілюзіям, не призводить автоматично ні до зростання громадянської активності, ні до розширення залучення громадян у різні форми громадянської участі, ні до виникнення якихось принципово нових таких форм. Тому державна політика з розбудови інформаційного суспільства (а також взаємодія на цьому напрямі держави з комерційними структурами та структурами громадянського суспільства) має органічно поєднуватися із залученням громадян до участі у розробці та реалізації державної політики та вирішенні питань місцевого самоврядування, сприянням розвитку громадянського суспільства, вихованням громадянської культури та соціальної відповідальності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Білоусов О. С. Інформаційне суспільство в сучасній Україні: тенденції розвитку : монографія / О. С. Білоусов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – 360 с.
Рецензія:
Шайгородський Ю. Сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства в Україні / Ю. Шайгородський // Evropsky politicky pravnidiskurz. Svazek 2. 4vydani 2015. European political and law discourse. Volume 2. Issue 4. – 2015. – P. 361–363.
2. Білоусов А. С. «Цифрове неравенство» как феномен XXI века / А. С. Белоусов // Administrarea Publica. – Chisinau, Republicii Moldova, 2013. – Nr. 4 (80). – С. 111–115.
3. Білоусов О. С. Політичне та нормативно-правове забезпечення формування інформаційного суспільства в Україні / О. С. Білоусов // Панорама політичних студій. Науковий вісник РДГУ. – Рівне, 2013. – № 11. – С. 159–166.
4. Білоусов О. С. Теоретичне осмислення інформаційного суспільства як соціального феномену / О. С. Білоусов // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2013. – № 29 (208). – С. 96–102.
5. Білоусов О. С. Розвиток концепцій інформаційного суспільства: від формування теорії постіндустріалізму до сучасності / О. С. Білоусов // Актуальні проблеми політики. – Одеса : Фенікс, 2013. – № 49. – С. 60–68.
6. Білоусов О. С. Доступ до публічної інформації як чинник формування громадянського суспільства в Україні / О. С. Білоусов // Актуальні проблеми політики. – Одеса : Фенікс. – 2013. – № 50. – С. 18–25.
7. Білоусов О. С. Національні проекти як інструмент подальшого розвитку в Україні інформаційного суспільства : можливі позитивні й негативні наслідки / О. С. Білоусов // Актуальні проблеми політики. Одеса : Фенікс, – 2013. – № 52. – С. 172–179.
8. Білоусов О. С. Координуюча роль держави в реалізації національної інформаційної політики в Україні / О. С. Білоусов // Політологічні записки : Зб. наук. праць. Вип. 1 (9). – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – С. 173–181.
9. Bilousov O. Establishment of Ukrainian state policy on promotion of the civil society development in the context of European governance concept/ O. Bilousov // Evropsky politicky a pravnidiskurz. Svazek 1. 1vydani 2014. European political and law discourse. Volume 1. Issue 1. – 2014. – С. 106–113.
10. Білоусов А. С. Коммуникационные возможности и условия реализации разнообразных форм гражданского участия в современном

обществе / А. С. Белоусов // Administrarea Publica. – Chisinau, Republicii Moldova, 2014. – Nr. 1(81). – С. 42–46.

11. Білоусов О. Співпраця України з міжнародними безпековими структурами в галузі інформаційної політики / О. Білоусов // Evropsky politicky a pravnidiskurz. Svazek 1. 6 vydani 2014. European political and law discourse. Volume 1. Issue 6. – 2014. – С. 181–190.
12. Білоусов О. С. Публічна інформація та категорії інформації з обмеженим доступом в контексті трактування Закону України «Про інформацію» / О. С. Білоусов // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2014. – № 7. – С. 104–107.
13. Білоусов О. С. Взаємовідношення між соціальною структурою і політичним устроєм як проблема влади в постіндустріальному суспільстві / О. С. Білоусов // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія: Філософія, політологія, соціологія. – Одеса, 2014. – Вип. 2 (60). – С. 20–25.
14. Білоусов О. С. Недержавні структури як суб'єкти функціонування громадянського суспільства / О. С. Білоусов // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2014. – № 8. – С. 106–110.
15. Білоусов О. С. Модернізація громадянського суспільства в контексті європейської концепції належного врядування / О. С. Білоусов // Слов'янській вісник. – Рівне, 2014. – № 21. – С. 23–32.
16. Білоусов О. С. Громадські практики та специфіка їх використання у перехідних суспільствах / О. С. Білоусов // Актуальні проблеми політики. – Одеса : Фенікс – 2014. – № 53. – С. 252–259.
17. Білоусов О. С. Основні науково-методологічні підходи до поняття «громадянська участь» / О. С. Білоусов // Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ. – Рівне, 2014. – № 12. – С. 12–18.
18. Білоусов О. С. Залучення громадян до конструктивної співпраці з владними структурами у інформаційно-комунікаційному просторі: досвід ЄС / О. С. Білоусов // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2015. – № 1 (221). – С. 166 – 176.
19. Білоусов О. Шляхи впровадження електронного урядування в Україні: позитивні і негативні аспекти / О. Білоусов // Evropsky politicky a

- pravnidiskurz. Svazek 2. 1 vydani 2015. European political and law discourse. Volume 2. Issue 1. – 2015. – С. 237–247.
20. Білоусов О. С. Криза традиційної моделі представницького правління в постіндустріальному суспільстві та шляхи її подолання / О. С. Білоусов // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2015. – № 9 (229). – С. 194–204.
21. Білоусов О. С. Особливості прояву протестної активності громадян в сучасній Україні / О. С. Білоусов // Актуальні проблеми політики. – Одеса : Фенікс. – 2013. – № 55. – С. 132–138.
22. Білоусов О. С. Концептуалізація державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства / О. С. Білоусов // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2015. – № 9. – С. 118–122.
23. Білоусов О. С. Впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в управлінській сфері: втілення зарубіжного досвіду в українські реалії / О. С. Білоусов // Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ. – Рівне, 2015. – № 13. – С. 145–151.
24. Білоусов О. Протестні дії кінця 2013 – початку 2014 рр. як спроба деінституціоналізації пострадянського соціального порядку в сучасній Україні / О. Білоусов // Evropsky politicky a pravnidiskurz. Svazek 2. 3 vydani 2015. European political and law discourse. Volume 2. Issue 3. – 2015. – С. 186–190.
25. Білоусов О. С. Імплементация світового досвіду співпраці органів державної влади з інститутами громадянського суспільства в сучасній Україні / О. С. Білоусов // Слов'янській вісник. – Рівне, 2015. – № 22. – С. 55–58.
26. Білоусов О. Розвиток інформаційно-комунікативних технологій як підґрунтя створення сучасного суспільства добробуту (за матеріалами Женевської Декларації «Побудова інформаційного суспільства») / О. Білоусов // Evropsky politicky a pravnidiskurz. Svazek 2. 4 vydani 2015. European political and law discourse. Volume 2. Issue 4. – 2015. – С. 224–228.
27. Білоусов О. Суб'єкти громадянської ініціативи в Україні / О. Білоусов, Т. Розова // Правове життя сучасної України. Матеріали міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу. – Одеса, 2009. – С. 9–11.

28. Білоусов О. С. Комунікативно-правовий аспект взаємодії громадян з державною владою / О. С. Білоусов // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2011. – С. 257–261.
29. Білоусов О. С. Фактори формування політичної свідомості: технології іміджу / О. С. Білоусов // Михайло-Архангельське читання. VI Міжнародна науково-практична конференція. – Рибниця (Придністров'я), 2011. – С. 276–277.
30. Білоусов О. С. Договори у сучасній системі бізнес – комунікацій / О. С. Білоусов // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття. Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2012. – С. 82–84.
31. Білоусов О. С. До питання діалектики національної та інтернаціональної сучасної цивілізації / О. С. Білоусов // Сучасні тенденції розвитку публічного управління: теорія та практика. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю. – Одеса, 2012. – С. 211-212.
32. Білоусов О. С. Місце та роль політичної науки у сучасному українському суспільстві / О. С. Білоусов // Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління. Матеріали та рекомендації Всеукраїнської підсумкової науково-практичної конференції за міжнародною участю. – Одеса, 2013. – С. 25–26.
33. Білоусов О. С. Соціальний лад як теоретична проблема філософії права / О. С. Білоусов // Михайло-Архангельське читання. VIII Міжнародна науково-практична конференція. – Рибниця (Придністров'я), 2013. – С. 201–202.
34. Білоусов О. С. Досвід оцінки кандидатів для вступу на державну службу США: актуальність для сьогодення України / О. С. Білоусов // Людина, культура, техніка в новому тисячолітті. Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції. – Харків, 2014. – С. 110–112.
35. Білоусов О. С. Інформаційне суспільство: глобальні соціальні й технологічні проблеми / О. С. Білоусов // Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю. – Одеса, 2014. – С. 273–274.

Анотація

Білоусов О. С. Інформаційне суспільство як соціальне середовище формування нового типу громадянської участі в сучасній Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2015.

В роботі комплексно проаналізовано теоретико-методологічні засади дослідження інформаційного суспільства та політичних аспектів його становлення під кутом зору їх впливу на трансформацію громадянської участі. Доведено, що головний сенс використання поняття «інформаційного суспільства» у суспільствознавчих (зокрема, і в політологічних) дослідженнях та в соціальній практиці полягає у його сприйнятті як певної світоглядної парадигми, що містить системно-параметричну матрицю, осью детермінантою якої є зростання впливу розвитку інформаційно-комунікативних технологій на глобальні цивілізаційні зміни. Досліджено співвідношення теорій постіндустріального суспільства та інформаційного суспільства, а також їх вплив на подальший розвиток теоретичного осмислення соціальних трансформацій, спричинених глобалізаційними процесами. Проаналізовано регулятивну та стимулюючу щодо розвитку інформаційного суспільства роль міжнародних і вітчизняних політико-правових актів. Уточнено концептуальний зміст понять «громадянська участь» та «політична участь» у контексті розвитку демократії участі під впливом сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Ключові слова: громадянське суспільство, інформаційне суспільство, інформаційне громадянське суспільство, демократія, демократія участі, політична участь, громадська участь, протестна активність, інформаційно-комунікативні технології, мережеві спільноти.

Аннотація

Билоусов А. С. Информационное общество как социальную среду формирования нового типа гражданского участия в современной Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2015.

Процессы, связанные с накоплением, обработкой, передачей и хранением информации, всегда имели определяющий характер не только в процессе биологической эволюции и его поздней стадии – антропосоциогенеза, но и в любых явлениях социальной самоорганизации в течение всей истории человечества.

Представленная работа является первым целостным, системным исследованием теоретических и политико-правовых основ становления и

развития информационного общества в Украине как социальной среды формирования нового типа гражданского участия в современной Украине.

Впервые комплексно проанализированы теоретико-методологические основы исследования информационного общества и политических аспектов его становления с точки зрения их влияния на трансформацию гражданского участия. Доказано, что основной смысл понятия «информационного общества» в обществоведческих (в частности, в политологических) исследованиях и в социальной практике заключается в его восприятии как определенной мировоззренческой парадигмы, содержащий системно-параметрическую матрицу, осевой детерминантой которой является рост влияния развития информационно коммуникативных технологий на глобальные цивилизационные изменения. В рамках относительно соотношения понятий «информационное общество» и «гражданское общество» показана их неоднопорядковисть и взаимосвязанность.

Обоснована методологическая целесообразность понятия «информационное гражданское общество» и дано его определение как гражданского общества постиндустриальной эпохи, институты которого при тесном сотрудничестве с органами государственной власти и местного самоуправления, организациями и коммерческими структурами активно участвуют в процессах формирования информационного общества, распространение и применение современных информационно-коммуникативных технологий и практик электронной демократии с соответствующими ей формами гражданского участия во всех сферах общественной жизни».

Проведена классификация факторов роста влияния современных информационно-коммуникативных технологий на распространение и активизацию гражданского участия. Выделены научно-технические; научно-аналитические; инфраструктурные; нормативно-правовые; политико-административные; информационно-образовательные; интеграционные процессы и предоставлена их содержательная характеристика.

Уточнено соотношение теорий постиндустриального общества и информационного общества, а также их влияние на дальнейшее развитие теоретического осмысления и практическое воплощение социальных трансформаций, вызванных глобализационными процессами. Проанализировано концептуальное содержание понятий «гражданская участие» и «политическое участие» в контексте развития практики демократии участия под влиянием современных информационно-коммуникативных технологий. Определены функции организаций гражданского общества, которые непосредственно по своим интересам, уставными задачами и целями деятельности занимаются решением проблем формирования информационного общества, а также принципы их взаимодействия с органами государственной власти.

Получило дальнейшее развитие концептуальное обоснование, вызванное процессом формирования мирового информационного общества, глобальных социальных практик, функционированию которых свойственны

надгосударственность или внегосударственность и экстерриториальность, беспрецедентный рост варибельности типов индивидуальной и групповой самоидентификации и соответствующих им моделей социального поведения и иерархий нормативных ценностей, что, в свою очередь, чрезвычайно разнообразит и усложняет субъектную основу информационного общества.

Практическое значение полученных результатов заключается в том, что они могут служить теоретико-методологической базой дальнейших исследований сущности, стратегических приоритетов, основных проблем и путей их разрешения в контексте формирования информационного общества в Украине, совершенствование форм и механизмов гражданского участия с применением современных информационно-коммуникативных технологий.

Теоретические положения и выводы, обоснованные в диссертации, могут быть использованы при подготовке государственных документов в области информационной политики и усовершенствовании нормативно-правых актов, направленных на стимулирование процессов формирования информационного общества, содействие развитию институтов гражданского общества, широкого привлечения граждан и их объединений к разработке и реализации государственной и региональной политики, а также комплекса мер по обеспечению национальной безопасности в информационной сфере.

Ключевые слова: гражданское общество, информационное общество, информационное гражданское общество, демократия, демократия участия, политическое участие, общественное участие, протестная активность, информационно-коммуникативные технологии, сетевые сообщества.

SUMMARY

Bilousov O. The information society as a social environment a new type of civic participation in modern Ukraine. – Manuscript.

Dissertation to obtain the degree of candidate of political sciences, specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2015.

The paper comprehensively analyzes the theoretical and methodological bases of research the information society and the political aspects of its development from the perspective of their impact on the transformation of civic participation. It is proved that the main thrust of the use of the term «information society» in social science (especially in political science) studies and social practice lies in its perception as a kind of ideological paradigms that contains system-parametric matrix axial determinant of which is the growing influence of information and communication technologies on global civilizational changes. Investigated correlation theories of postindustrial society and information society, as well as their impact on the further development of theoretical understanding of social transformations caused by globalization. Analysis of regulatory and incentive for the development of the information society the role of international and domestic political and legal acts. Clarified the conceptual meaning of «civic participation» and «political participation» in the context of participatory

democracy under the influence of modern information and communication technologies.

Keywords: civil society, the information society, information civil society, democracy, participatory democracy, political participation, social participation, protest activity, information and communication technology, network community.